

VSNU

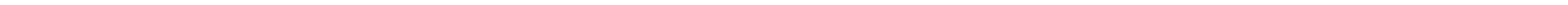
vereniging van universiteiten
association of universities
THE NETHERLANDS

Hora est!

Vernieuwing in het Nederlandse Promotiestelsel

POSITION PAPER oktober 2004

VSNU

vereniging van universiteiten
association of universities
THE NETHERLANDS

Hora est!

Vernieuwing in het Nederlandse Promotiestelsel

POSITION PAPER oktober 2004

Colofon

'Hora est' zijn de woorden die de pedel uitspreekt als de tijd is verstreken waarin de promovendus ten overstaan van de promotiecommissie (corona) zijn proefschrift dient te verdedigen. Deze woorden kenmerken het einde van het promotieproces van de promovendus. Na het 'Hora est' wordt door de voorzitter van de promotiecommissie de laudatio uitgesproken, waarbij de promovendus zijn bul ontvangt.

Een position paper geeft een standpunt weer van de VSNU.

Tekst en cijfermateriaal uit deze uitgave mogen worden gepubliceerd, na toestemming van de VSNU en voorzien van bronvermelding.

De Vereniging van Universiteiten (VSNU) behartigt de belangen van de universiteiten naar politiek, overheid en maatschappelijke organisaties. De VSNU is tevens werkgeversorganisatie en ontwikkelt dienstverlenende activiteiten voor universiteiten.

Vereniging van Universiteiten (VSNU)

Leidseveer 35

Postbus 19270

3501 DG Utrecht

T 00 31 (0)30 236 38 88

F 00 31 (0)30 233 35 40

E post@vsnu.nl

www.vsnu.nl

© VSNU, Utrecht.

Inhoud

1	INLEIDING	7
2	UITGANGSPUNTEN	9
3	DOEL EN EINDTERMEN	11
	3.1 Doelstelling van de promotie	11
	3.2 Ingangseisen en eindtermen	12
	3.3 Loopbaanoriëntatie	13
4	INSTROOM EN DOORSTROOM	15
	4.1 Duur van de promotie	15
	4.2 Aansluiting tussen master en promotieopleiding	16
5	ORGANISATIE EN KWALITEITZORG	17
	5.1 Graduate schools	17
	5.2 Kwaliteitszorg	18
6	RECHTSPOSITIE PROMOVENDI	21
7	REFERENTIES	23

Inleiding

Het doctoraat is de hoogste graad in het wetenschappelijk onderwijs. Promovendi zijn de wetenschappers en docenten van de toekomst. Zij leveren reeds tijdens hun promotie een wezenlijke bijdrage aan de wetenschap. Bovendien beschikken gepromoveerden over uiterst waardevolle competenties voor kennisintensieve beroepen in wetenschap en maatschappij.¹ In het licht van het Nederlandse streven naar een hoog opgeleide beroepsbevolking vormen promovendi en gepromoveerden een essentiële groep, die bij uitstek in staat is te werken met processen van kennisverwerving, -overdracht en -toepassing.

Ons promotiestelsel staat internationaal bekend om de hoge kwaliteit van proefschriften. Nederlandse universiteiten bieden buitenlandse kandidaten een aantrekkelijke academische omgeving om aan een promotie te werken. Toch is er aanleiding om het promotiestelsel aan te passen in het licht van een aantal ontwikkelingen. Kort beschreven zijn dat de volgende:

- Het promotiestelsel moet zorgdragen voor voldoende en kwalitatief hoogwaardige wetenschappelijk onderzoekers. De eisen die de huidige wetenschappelijke en kennisintensieve beroepen stellen aan gepromoveerden nopen voortdurend tot de vraag of het promotiestelsel in kwalitatief en kwantitatief perspectief optimaal functioneert.
- Binnen het Europees hoger onderwijs richtte de aandacht zich, vooral door de internationale afspraken in het kader van het 'Bologna Proces', op onderwijsvernieuwingen in de bachelor- en masterfase. Sinds de ministersconferentie in Berlijn is nu ook de 'derde cyclus' opgenomen in het Bologna proces. Dit initiatief zal leiden tot een streven naar grotere internationale vergelijkbaarheid en erkenning van het doctoraat.²
- Met de introductie van het bachelor-master systeem aan de Nederlandse universiteiten is de doorstroom tussen masterfase en doctoraat een punt van aandacht.
- Reeds sinds jaar en dag is het rendement en de gemiddelde duur van promotietrajecten een punt van zorg. In de afgelopen jaren zijn diverse initiatieven genomen ter verbetering van deze punten, bijvoorbeeld met de komst van de onderzoekscholen. Opnieuw willen universiteiten nagaan hoe zij de begeleiding van promovendi en de kwaliteitszorg voor de promotieopleiding kunnen optimaliseren.
- Promovendi voeren hun promotieonderzoek uit in verschillende fases van hun loopbaan en vanuit verschillen arbeidsrechtelijke posities, waarbij de Assistent in Opleiding (AiO) de bekendste is. Maar ook wordt in toenemende mate, met name door buitenlandse promovendi conform de praktijk in andere landen, een promotieonderzoek uitgevoerd met een beurs. Het is de vraag vanuit welke rechtsposities promovendi in Nederland in de toekomst moeten kunnen promoveren. Dit kan ook vanuit tal van andere posities (vrij promoveren).

---

¹ Hulshof, Verrijt en Kruijthof, 1996. Frijdal en Bartelse, 1999.

² De Nederlandse universiteiten hebben ervoor gepleit om de promotiefase te betrekken in de afspraken die gemaakt worden in het kader van het Bologna Proces. Tijdens de Hoger Onderwijstop in Berlijn, in september 2003, is een additionele actielijn aangaande de promotieopleiding opgenomen.

Het Algemeen Bestuur van de VSNU heeft de werkgroep Promotiestelsel ingesteld met de opdracht het te adviseren over de gewenste inrichting van het Nederlandse promotiestelsel in het licht van bovengenoemde ontwikkelingen.

Uitwerking vraagstelling

De werkgroep heeft zich beraden op haar opdracht. Dit heeft geleid tot de volgende uitwerking van de vraag die het Algemeen Bestuur haar heeft voorgelegd. De werkgroep zal het Algemeen Bestuur adviseren over:

- de wijze waarop vergelijkbaarheid en transparantie van het promotiestelsel gewaarborgd kan worden (hoofdstuk 3);
- de positionering van de promotieopleiding ten opzichte van de bachelor en masteropleidingen (hoofdstuk 4);
- de structurele inbedding en organisatie van de promotiefase bij universiteiten (hoofdstuk 5);
- de invulling van de interne en externe kwaliteitszorg van het promotiestelsel (hoofdstuk 5);
- de rechtspositionele aspecten die van belang zijn bij de uitvoering van een promotie (hoofdstuk 6).

Werkwijze en samenstelling werkgroep

De werkgroep heeft zich bij het bepalen van haar advies georiënteerd op de huidige situatie in Nederland en de ons omringende landen, waarbij ook de Angelsaksische stelsels van de Verenigde Staten en Australië zijn meegenomen. Daarnaast heeft de werkgroep haar ideeën getoetst aan de opvattingen van stakeholders in Nederland tijdens een discussiebijeenkomst op 16 juli 2004. Tenslotte heeft de werkgroep gedurende haar werk gebruik gemaakt van de suggesties en commentaren van medewerkers werkzaam bij universiteiten. De werkgroep dankt allen die in het kader van haar werk adviserend zijn geweest.

De werkgroep heeft de volgende leden:

Prof. dr. D.D. Breimer, Universiteit Leiden (voorzitter)

Prof. dr. T. Sminia, Vrije Universiteit

Dr. J.C.M. van Eijndhoven, Erasmus Universiteit Rotterdam

Prof. dr. W.H. Gispen, Universiteit Utrecht

Dr. G.W. Noomen, Vrije Universiteit

Dr. S.K. Kuipers, Rijksuniversiteit Groningen

Prof. dr. R.A. van Santen, Technische Universiteit Eindhoven

Dr. J.A. Bartelse, VSNU

Drs. H.D. Levie, VSNU

Drs. R.H. Westenbrink, VSNU

Uitgangspunten

De werkgroep heeft voorafgaand aan haar analyse en aanbevelingen een aantal uitgangspunten geformuleerd. Deze uitgangspunten markeren het startpunt van dit advies.

- Het *Ius Promovendi* is verbonden aan de functie van de hoogleraar. De hoogleraar is aangesteld bij een universiteit.
- De promotie vindt plaats in een *academische omgeving*. Kenmerken hiervan zijn onder meer de aanwezigheid van kwalitatief hoogwaardige wetenschapsbeoefening in combinatie met wetenschappelijk onderwijs, de aanwezigheid van voldoende variëteit aan wetenschappelijke disciplines en de aanwezigheid van een open, onafhankelijk en nieuwsgierigheidgedreven klimaat.
- De kennissamenleving heeft behoefte aan een grote *variëteit aan hoger opgeleiden*. De gepromoveerde kenniswerker beschikt over uiterst waardevolle competenties voor kennisintensieve beroepen. De werkgroep is van mening dat het arbeidsmarktperspectief van de promovendus zich richt op zowel een maatschappelijke als een academische carrière. In de regel geldt de promotie als eis voor een wetenschappelijke functie.
- De *promotiepraktijk* is gevarieerd. Elke discipline kent uiteenlopende wijzen waarop het promotieproces wordt ingericht. Kandidaten werken vanuit verschillende perspectieven aan hun promotie: meer dan de helft van de promoties aan Nederlandse universiteiten vindt plaats buiten het 'AiO-stelsel' om. Het eindproduct -het proefschrift- verschilt wezenlijk van vorm en inhoud afhankelijk van het gekozen traject en het vakgebied. De werkgroep waardeert deze variatie als positief; deze komt tegemoet aan de eisen van de verschillende vakgebieden en de wensen van kandidaten.
- De werkgroep heeft nota genomen van *promotiestelsels in het buitenland*. De werkgroep streeft ernaar dat haar aanbevelingen bijdragen aan een betere vergelijkbaarheid en erkenning van promotieopleidingen tussen verschillende landen, maar met behoud van het hoge niveau van de Nederlandse promoties.
- De werkgroep beperkt zich in haar advies tot het reguliere doctoraat, leidend tot de doctorstitel of PhD. De werkgroep ziet daarnaast de inrichting van andere hogere graden, zoals *professional doctorates*, als een relevante ontwikkeling. De werkgroep adviseert het Algemeen Bestuur van de VSNU om zich over de kenmerken van en eisen aan dergelijke graden separaat uit te spreken in het licht van een ordelijke en transparante ontwikkeling van het aanbod van postnitiële graden.

Doelstellingen en eindtermen

3.1 Doelstelling van de promotie

De promotieplechtigheid is één van de oudste tradities van onze universitaire cultuur. De promotie markeert het moment waarop een leerling-onderzoeker zichzelf bewijst als zelfstandig wetenschapper. Voor het eerst is zij beschreven in de statuten van de Universiteit van Leiden in 1631 en sindsdien eigenlijk nauwelijks veranderd. De praktijk van het promoveren is sinds 1631 wel sterk veranderd. Binnen verschillende disciplines is de invulling van het promotietraject over de jaren verschillend ontwikkeld: van het schrijven van een Opus Magnum door uiterst zelfstandig werkende kandidaten tot het publiceren van een bundel artikelen door kandidaten die nauw samenwerken met andere promovendi onder toezicht van een nauw betrokken 'Doktor-Vater'³.

Tot op heden ontbreekt in Nederland een algemeen aanvaarde doelstelling van de promotie. In de Wet op het Hoger Onderwijs en Wetenschap (WHW) wordt deze niet genoemd, wel wordt in de bepalingen van deze wet beschreven dat iemand toegang tot de promotie wordt verleend als hij of zij *“als proeve van bekwaamheid tot het zelfstandig beoefenen van de wetenschap een proefschrift heeft geschreven dan wel een proefontwerp heeft vervaardigd”*.

Op grond van de hedendaagse promotiepraktijk, alsmede de eisen die in een kennisintensieve samenleving aan gepromoveerden gesteld worden, onderscheidt de werkgroep de volgende doelstellingen van een promotie:

- *De opleiding tot zelfstandig wetenschappelijk onderzoeker*
De promotie is erop gericht dat de promovendus de competenties verwerft om zelfstandig wetenschappelijk onderzoek uit te voeren. Met deze competenties kan de promovendus als zelfstandig wetenschappelijk onderzoeker te werk gesteld worden.
- *Publicatie van proeve van bekwaamheid die een oorspronkelijke bijdrage aan de wetenschap behelst*
De promotie is erop gericht dat de promovendus een originele bijdrage levert aan de wetenschap. Met de publicatie van deze proeve van bekwaamheid geeft de promovendus blijk van zijn kennis en kunde op een wetenschappelijk vakgebied.
- *Voortgezette wetenschappelijke opleiding*
De promotie is erop gericht dat promovendi de competenties verwerven om zeer kennisintensieve functies in de maatschappij te bekleden. Dergelijke functies vereisen vergevorderde analytische en integrerende vaardigheden, specialistische kennis en capaciteiten om complexe kennisintensieve activiteiten te begrijpen en te sturen.

Deze doelstellingen gelden voor alle promoties. Wel kan in bepaalde wetenschapsgebieden het accent meer of minder gelegd worden op de ene of de andere doelstelling. Dit zou overigens consequenties kunnen hebben voor de wijze waarop het promotietraject wordt ingericht en voor de rechtspositionele status van de promovendus (zie hoofdstuk 5).

---

³ Bartelse, 1999: 90-92.

3.2 Ingangseisen en eindtermen

Primair een opleiding

De werkgroep beschouwt het promotietraject als een opleiding naar analogie van een meester-gezel relatie. De kandidaat ontvangt een voortgezette wetenschappelijke opleiding en wordt, onder begeleiding, gevormd tot zelfstandig wetenschappelijk onderzoeker. Dat tijdens een promotieopleiding betaalde arbeid wordt verricht doet in principe niet af aan het opleidingskarakter.

De daadwerkelijke inrichting van de promotieopleiding kan sterk verschillen afhankelijk van de vooropleiding, de competenties van de kandidaat en de aard van het vakgebied. De werkgroep acht het daarom noodzakelijk dat heldere ingangseisen en eindtermen worden opgesteld voor promotieopleidingen. De toelating van de kandidaat tot de promotieopleiding en tot de verdediging van de proeve van bekwaamheid is afgeleid van deze ingangseisen en eindtermen.

Ingangseisen

De werkgroep is van mening dat als algemene toelatingseis voor de promotieopleiding dient te gelden dat de kandidaat een masteropleiding heeft afgerond op een niveau dat vergelijkbaar is met dat van een Nederlandse (geaccrediteerde) WO-masteropleiding. Indien een kandidaat deze vooropleiding niet heeft afgerond en toch toegang wil krijgen tot de opleiding, dan zal de desbetreffende universiteit via een toets (vergelijkbaar met het colloquium doctum) de vereiste competenties van de kandidaat beoordelen.

Eindtermen

De toelatingseisen, doelstellingen en eindtermen van de promotieopleiding worden vastgesteld door het College van Promoties van een universiteit of, indien door dit College het zo bepaald is, door de graduate school (zie hoofdstuk 5 voor toelichting op graduate school). Ofschoon de werkgroep vindt dat de eisen die aan promoties worden gesteld verschillend kunnen worden ingevuld door het College van Promoties, acht zij om de volgende redenen de tijd rijp voor een overkoepelende landelijke beschrijving van generieke kwalificaties van de promotie:

- de afbakening van de promotie ten opzichte van andere opleidingen (met name master en ontwerpers-trajecten);
- het bevorderen van transparantie en vergelijkbaarheid binnen het promotiestelsel;
- het creëren van een kader voor de beoordeling van de promovendus c.q. het proefschrift;
- het creëren van een kader op basis waarvan de kwaliteitszorg kan worden ontwikkeld.

De uitwerking van deze overkoepelende kwalificaties sluit aan bij het streven om in het kader van het Bologna-proces transparante en vergelijkbare kwalificaties voor hoger onderwijs systemen te ontwikkelen. De vergelijkbaarheid en erkenning van graden tussen universiteiten is een voorwaarde voor mobiliteit en samenwerking. Het niveau van het Nederlands doctoraat verschilt van dat van de meeste ons omringende landen in de zin dat het Nederlands doctoraat veelal een omvangrijke en meer zelfstandige onderzoeksoopdracht inhoudt en dat het een hogere kwaliteit bereikt. De werkgroep is van mening dat het Nederlands niveau van het doctoraat behouden dient te blijven. Zij stelt de volgende generieke eindtermen voor:

- *de kandidaat levert een oorspronkelijke bijdrage aan wetenschappelijk onderzoek die de in Nederland gebruikelijke kwaliteitstoetsing door peers kan doorstaan;*
- *de kandidaat heeft aangetoond zelfstandig de wetenschappelijke methoden van het vakgebied toe te kunnen passen in de ontwikkeling, interpretatie en toepassing van nieuwe kennis;*
- *de kandidaat heeft kennis genomen van en gewerkt met een substantiële 'body of knowledge', welke in ieder geval omvat de principes en methoden van de internationale wetenschapsbeoefening en de theorievorming, methoden en studies van het desbetreffende vakgebied;*
- *de kandidaat beschikt over het vermogen om een omvangrijk project voor de ontwikkeling van nieuwe kennis te ontwerpen en te implementeren;*
- *de kandidaat is in staat om de kennis en methoden van het desbetreffende specialisme en/of vakgebied adequaat over te dragen;*
- *de kandidaat is in staat om de maatschappelijk verantwoordelijkheid ten aanzien van het uitvoeren, toepassen en benutten van het eigen onderzoek te dragen*

3.3 Loopbaanoriëntatie

In de afgelopen jaren is veelvuldig het belang van een goede loopbaanoriëntatie tijdens de promotieopleiding naar voren gebracht⁴. De werkgroep onderstreept het belang hiervan in het licht van:

- het feit dat meer dan de helft van de gepromoveerden emplooi vindt buiten het wetenschappelijk onderzoek⁵;
- een optimale ontwikkeling en benutting van wetenschappelijk talent na afronding van de promotie;
- het vergroten van de aantrekkelijkheid van de promotieopleiding voor (pas) afgestudeerden.

De werkgroep adviseert graduate schools (zie hoofdstuk 5) om een loopbaanoriëntatie structureel op te nemen in de promotieopleiding. In de regel zal het derde jaar van de promotieopleiding een geschikte fase zijn om met promovendi zijn of haar interesse voor en kansen op voortzetting van een loopbaan binnen of buiten de wetenschap door te nemen, alsmede promovendi de mogelijkheid te bieden om zich nader te oriënteren op hun verdere loopbaan.

⁴ Keijzer en Gordijn, 2000.

⁵ Hulshof, Verrijt en Kruijthof, 1996: 65.

Instroom en doorstroom

4.1 Duur van de promotie

Hoewel de variatie in duur en aard van de promotietrajecten naar verwachting nog verder zal toenemen, is de werkgroep van mening dat een kandidaat met een standaard instroomprofiel (WO-master) het promotietraject binnen 4 jaar moet kunnen afronden als de kandidaat dit traject voltijds volgt.

Een kandidaat kan op basis van zijn of haar competenties (verworven in de vooropleiding of tijdens de loopbaan) worden vrijgesteld van (onderdelen van) het opleidingsprogramma. Ook kan op basis van deze competenties een specifiek begeleidingsplan worden afgesproken. Deze afspraken kunnen de duur van het promotietraject bekorten of verlengen.

Rendementen

Hoewel promotierendementen verschillen van discipline tot discipline, geven zij voor nog teveel vakgebieden reden tot zorg. De werkgroep constateert dat deze problematiek reeds lange tijd speelt en ook internationaal een punt van aandacht is⁶. Er is een tamelijk omvangrijke (met name Amerikaanse) literatuur die succes en faalfactoren van promotietrajecten beschrijft.⁷ Factoren die dikwijls genoemd worden als bepalend voor vertraging en uitval zijn: begeleiding, motivatie van kandidaten, planning en organisatie van de promotie, financiële factoren, selectie van kandidaten, kennis van onderzoeksmethoden en –technieken, toegang tot literatuur en data, slecht gedefinieerde onderzoeksonderwerpen, de arbeidsmarktsituatie en onderzoeksfaciliteiten.

In dit rapport doet de werkgroep een aantal voorstellen die rendementen positief moeten beïnvloeden:

- De formulering van een doelstelling, generieke ingangseisen en eindtermen van de promotie in hoofdstuk 2. Met de explicitering van deze ingangseisen en eindtermen wordt helder gemaakt welk ingangsniveau een kandidaat moet hebben en welke kwalificaties verwacht worden bij afronding van de promotie.
- De verantwoordelijkheid voor opleiding en begeleiding van promoties moet helder belegd worden. In hoofdstuk 5 zal worden voorgesteld om deze verantwoordelijkheid ten aanzien van alle promovendi te leggen bij de graduate schools.
- Er dient systematisch aandacht te zijn voor de kwaliteitszorg van de promotieopleiding. In hoofdstuk 5 zal worden voorgesteld op welke wijze de interne en externe kwaliteitszorg geregeld moet worden. Onderdeel hiervan zijn onder meer de opleiding en begeleiding van promovendi en de openbare publicatie van de kwaliteitszorgrapporten.
- De landelijk monitoring van promotierendementen door de VSNU dient voortgezet en verbeterd te worden. De commissie adviseert om in het kader van het universitaire project Institutional Research werkbare definities te ontwikkelen voor promotierendementen, die tevens aansluiten bij internationale rendementmetingen.

Recent is overigens in opdracht van het Ministerie van OCW een onderzoek gestart naar deze factoren in Nederland.⁸ De werkgroep spreekt de verwachting uit dat de uitkomsten van dit onderzoek tot nadere voorstellen zullen leiden om de rendementen te verbeteren.

⁶ National Science Foundation, 2000.

⁷ Zie bijvoorbeeld Buckley and Hooley, 1988 en Rudd, 1985. Zie ook Landelijk AiO Overleg (LAIIO), 2002.

⁸ Onderzoek wordt uitgevoerd door EIM en zal naar verwachting in januari 2005 worden afgerond.

4.2 Aansluiting tussen master en promotieopleiding

Met de ontwikkeling van de zogenaamde research masters, de incorporatie van de 'derde cyclus' in het Bologna-proces en de in het vorige hoofdstuk besproken opzet van de promotie als opleiding dringt de vraag zich op welke relatie de promotieopleiding heeft met de universitaire bachelor- en masteropleidingen en met de researchmasters die (met name op het terrein van de alfa- en gammawetenschappen) momenteel in Nederland worden vormgegeven.

In de researchmaster ligt de nadruk sterk op het verwerven van onderzoekscompetenties en op de aansluiting met het promotietraject⁹. De oriëntatie van de reguliere master zal meer op maatschappelijke functies zijn, maar er blijft een substantiële studiecomponent gericht op onderzoeksvaardigheden aanwezig. Vanuit beide typen masters kan gestart worden met een promotietraject, de researchmaster biedt echter een meer toegesneden voorbereiding. De werkgroep verwacht dan ook dat op termijn het merendeel van de promovendi uit de researchmaster afkomstig zal zijn.

Afhankelijk van het type masters dat voorafgaand aan het promotietraject wordt doorlopen, alsmede eerder verworven competenties in een loopbaan, kan een op de kandidaat toegesneden promotietraject worden ontworpen. De werkgroep is er voorstander van dat de researchmasters zo worden ingericht dat aankomende promovendi een 'vliegende start' in hun promotieopleiding kunnen maken. Wanneer er binnen een master systematisch gebruik wordt gemaakt van een op de promotie voorbereidend programma, dan kan er sprake zijn van 'indaling' van de promotieopleiding in de masterfase. Deze synergie tussen master en promotieopleiding betekent dat een deel van de promotieopleiding reeds in de master wordt gevolgd. Hiermee kan de promotiefase na de master worden verkort, maar verandert de formele duur van de promotieopleiding niet. De werkgroep is van mening dat indaling van het promotietraject in de vooropleiding dan in de rede ligt, als hierbij zowel de doelen van de vooropleiding (eindtermen) als de doelen van het eerste jaar van de promotie (oriëntatie, onderzoeksopzet) kunnen worden bereikt. De werkgroep tekent hierbij wel aan dat indaling niet mag leiden tot drempels voor mobiliteit van kandidaat-promovendi tussen universiteiten.

Organisatie en kwaliteit zorg

5.1 Graduate schools

In Nederland volgen veel promovendi hun opleidingsprogramma bij onderzoekscholen. Het idee van de onderzoeksschool is ontleend aan de Angelsaksische graduate schools, maar heeft in Nederland een specifieke invulling gekregen. Reeds in 1972 werd het idee van de onderzoeksschool gesuggereerd door de Academische Raad naar aanleiding van discussies over de herstructurering van de 'wetenschappelijke vorming'. In de jaren tachtig werd, dikwijls geïnspireerd door de Amerikaanse graduate school, het idee opgepikt door een aantal faculteiten die een onderzoeksschool avant la lettre oprichtten. Maar het startpunt voor de vorming van onderzoekscholen vanuit een beleidsperspectief vormde de nota 'Zicht op een Nieuw Onderzoeklandschap' (1989)¹⁰. In deze nota werd de instelling van een commissie aangekondigd die over de vorming van onderzoekscholen zou adviseren.

Onderzoekscholen

De 'Adviescommissie Onderzoeksschool' beval de ontwikkeling van een stelsel van onderzoekscholen aan. De universiteit werd door de commissie gezien als de instelling die verantwoordelijk is voor de onderzoeksschool: zij zouden de 'poortwachters' moeten zijn voor de mogelijke veelheid aan initiatieven vanuit de faculteiten. De regering stemde in 1991 op de belangrijkste punten in met de adviezen van de Adviescommissie Onderzoeksschool. Onderzoekscholen worden sindsdien gedefinieerd als "centra van hoogwaardig onderzoek van waaruit een gestructureerde opleiding aan jonge onderzoekers wordt geboden"¹¹. Uitgangspunt bij de totstandkoming van erkende onderzoekscholen is variëteit. Het initiatief voor de vorming van onderzoekscholen ligt bij de universiteiten. Niettemin wordt een aantal criteria geformuleerd waaraan (erkende) onderzoekscholen moeten voldoen¹². De erkenning van onderzoekscholen is overgedragen aan de Erkenningscommissie Onderzoekscholen (ECOS), welke ressorteert onder de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen (KNAW).

De werkgroep onderschrijft de waarde van het huidige stelsel van onderzoekscholen voor promotieopleidingen. Daar waar de onderzoeksscholen zich hebben bewezen, dient deze rol te blijven bestaan. Toch is de werkgroep van mening dat er behoefte is aan een nieuw ordenend principe. De belangrijkste reden daarvoor is de huidige diffuse verdeling van verantwoordelijkheden tussen onderzoekscholen, onderzoeksinstituten en faculteiten en de ervaring bij universiteiten dat de huidige vormgeving van onderzoekscholen niet past in de wijze waarop zij de promotieopleiding vorm willen geven. Daarnaast is het stelsel van onderzoeksscholen niet dekkend voor alle promovendi en promotieopleidingen. Bij de voorstellen tot wijziging van het stelsel van onderzoekscholen staat voor de werkgroep de zorg voor een kwalitatief hoogwaardige onderzoekersopleiding, de internationale oriëntatie en de koppeling met de masterfase centraal.

Graduate schools

De werkgroep hecht grote waarde aan de ontwikkeling van flexibele organisatorische verbanden van substantiële omvang waarin masterstudenten, promovendi, promotoren en onderzoekers met elkaar werken en leren. Dit organisatorisch verband duidt de werkgroep bij voorkeur aan met de internationaal gangbare term 'graduate school'. Mede gezien de internationale diversiteit¹³ die op dit gebied bestaat is een uitwerking van een model-graduate school noch mogelijk noch wenselijk. De organisatorische vormgeving van de graduate school moet niet plaatsvinden volgens een sjabloon, maar aansluiten bij de lokale, nationale/regionale of internationale onderzoeksinfrastructuur. Graduate schools kunnen dus bijvoorbeeld de

¹⁰ MOCW, 1989.

¹¹ Tweede Kamer, 1991: 3.

¹² KNAW, 2002: 9.

¹³ Bartelse, 1999: 28-29.

volgende organisatorische verbanden zijn: onderzoeksinstituten, promotienetwerken, faculteiten, huidige onderzoekscholen of delen van deze organisaties. Uiteraard omvatten graduate schools slechts post-bachelor opleidingen.

De werkgroep stelt voor dat de graduate schools de volgende algemene kenmerken hebben:

- een graduate school is verantwoordelijk voor de opleiding en begeleiding van promovendi die bij hen aangesloten zijn en voor het onderwijs in het kader van (research)masters;
- een graduate school is verantwoordelijk voor de kwaliteitsbewaking van promotie- en masteropleiding;
- een graduate school houdt toezicht op de werving en selectie van promovendi en masterstudenten;
- een graduate school bewaakt de (studie)voortgang van de bij haar aangesloten promovendi en masterstudenten en neemt bij in gebreke blijven van promotor, begeleider, promovendus of student passende maatregelen;
- een graduate school kent voldoende massa. De ondergrens wordt bepaald door de vorming van voldoende massa voor interactie en doelmatigheid, de bovengrens door het waarborgen van een voldoende stimulerende en persoonsgerichte omgeving;
- een graduate school heeft een bestuur dat toezicht houdt op het functioneren van de school.

De werkgroep pleit ervoor om elke promovendus te koppelen aan een graduate school. Ook als er sprake is van promotieonderzoeken die niet aansluiten op de masterfase, maar bijvoorbeeld naast een betaalde baan worden uitgevoerd, vinden deze promovendi hun collega promovendi, begeleiding en faciliteiten bij de graduate school en is de graduate school verantwoordelijk voor de begeleiding en (eventuele) opleiding van deze groep promovendi.

5.2 Kwaliteitszorg

De werkgroep hecht groot belang aan een goed onderwijsprogramma voor en optimale begeleiding van promovendi. Zoals in paragraaf 4.3 is aangegeven zijn dit belangrijke factoren voor het slagen van een promotietraject en de lengte ervan. In diverse rapporten wijst het Promovendi Netwerk Nederland (PNN, voorheen het Landelijk AiO en OiO Overleg) op de problemen die zich voordoen in de begeleiding van promovendi¹⁴. De werkgroep is van mening dat een deugdelijk systeem van kwaliteitszorg het antwoord dient te zijn op deze serieuze problemen.

Uit de verantwoordelijkheid van graduate schools voor de opleiding en begeleiding van promovendi vloeit voort dat zij zorgdragen voor adequate reglementen voor de inrichting, uitvoering en kwaliteitszorg van opleiding en begeleiding, binnen de richtlijnen van het College van Promoties en het College van Bestuur van de desbetreffende universiteit(en). De hoogleraar oefent het ius Promovendus uit binnen de richtlijnen van een graduate school.

De werkgroep stelt voor om de promotieopleiding op te nemen in het systeem van externe kwaliteitszorg op basis van peer review. Daartoe kan het beste aangesloten worden bij het huidige stelsel van onderzoeksvisitaties. De werkgroep adviseert daarom het Standaard Evaluatie Protocol (SEP) aan te passen en de toetsing van de kwaliteit van de onderzoekersopleiding hierin op te nemen. Hieronder wordt een handreiking gedaan voor de wijze van opname in het SEP. De werkgroep adviseert om de definitieve uitwerking op basis van een uitgebreidere consultatieronde met promovendi, universiteiten en KNAW uit te werken en vast te stellen.

Na vijf of zes jaar dient dit stelsel geëvalueerd te worden. Hierbij dient bekeken te worden of het ordenend principe van graduate schools functioneert en of dit type van externe kwaliteitszorg voldoende is gebleken.

18 ¹⁴ LAIOO, 2002.

Het SEP en promotieopleidingen

Het SEP heeft een drietal doelstellingen: 1) verbetering van onderzoekskwaliteit, 2) verbetering van onderzoeksmanagement en -leaderschap en 3) verantwoording aan de besturen van onderzoeksinstituten, subsidiegevers, overheid en de samenleving in het algemeen. Het SEP richt zich op de toetsing van de kwaliteit van wetenschappelijk onderzoek en de organisatie daarvan. Het SEP hanteert de volgende criteria:

- Kwaliteit (internationale erkenning en vernieuwend vermogen)
- Productiviteit (wetenschappelijke output)
- Relevantie (wetenschappelijke en maatschappelijke impact)
- Feasibility (flexibiliteit, management en leiderschap)

De promotieopleidingen zijn op dit moment een optioneel onderdeel van het laatste criterium. In de zelfstudie kan bijvoorbeeld worden ingegaan op de promotieopleidingen. Indien dit gebeurt kan deze zelfstudie tevens gebruikt worden voor de (her)erkenningprocedure van de ECOS. Ook is het mogelijk dat de visitatiecommissie zelf de ECOS-criteria bij de hand neemt om de kwaliteit van de promotieopleiding te beoordelen.

De werkgroep stelt nu voor om de huidige optionele toetsing een standaard onderdeel van het SEP te maken. Zodoende telt dit aspect ook mee in het oordeel over de onderzoeksorganisatie.

Handreiking voor opname in het SEP-protocol

De opname van promotieopleidingen in het SEP zou, conform de huidige opzet van het protocol, twee belangrijke aandachtspunten kennen: de organisatie van de promotieopleiding en de begeleiding van promovendi. Het SEP geeft geen concrete criteria, maar noemt punten waarop beoordeeld wordt en punten waarover informatie gegeven dient te worden. Ook noemt het SEP enkele formele zaken (reglementen e.d.) die in ieder geval aanwezig moeten zijn. Door deze methode toe te passen op de promotieopleiding, kunnen de volgende beoordelingspunten en informatievragen geformuleerd worden:

INFORMATIEVRAGEN:

De graduate school wordt gevraagd informatie te geven over:

- Het systeem van interne kwaliteitszorg en de resultaten daarvan (evaluaties e.d.)
- Toelatingseisen, eindtermen, doelstellingen en beoogd civiel effect van de opleiding
- Procedures met betrekking tot formulering rechten en plichten promovendus
- Procedures met betrekking tot opleidings- en begeleidingsplannen en de resultaten (mate van begeleiding) daarvan
- Procedures met betrekking tot voortgangsevaluaties en resultaten daarvan
- Aantallen promoties en rendementen (incl. rendement graduate school)
- Toegang tot en verschaffing van faciliteiten (bibliotheken, congressen e.d.)
- Verdeling van verantwoordelijkheden tussen graduate school en andere betrokken bestuurlijke gremia.

Aan de hand van de gegeven informatie wordt vervolgens een oordeel geveld over de volgende punten:

BEOORDELINGSPUNTEN:

- *De organisatie van de opleiding* (aanwezigheid procedures en elementen van interne kwaliteitszorg waaronder: geformuleerde toelatingseisen, doelstellingen en eindtermen, aanwezigheid opleidings- en begeleidingsplan, procedure voortgangsevaluatie, afbakening rechten en plichten promovendus en afbakening verantwoordelijkheden van verschillende organisaties betrokken bij promotieopleiding);
- *De uitvoering en resultaten van de opleiding* (resultaten interne kwaliteitszorg, begeleiding, evaluatie van voortgang, toegankelijkheid van faciliteiten, rendementen, hantering opleidings- en begeleidingsplannen en kwaliteit gepromoveerden)

Aangezien de te visiteren eenheden in het huidige stelsel van onderzoeksvisitaties niet noodzakelijk samenvallen met de graduate school, dient voor een adequate afstemming te worden gezorgd. De graduate school richt haar interne kwaliteitszorg zodanig in dat zij ten alle tijde informatie kan leveren aan onderzoeksvisitatiecommissies.

Rechtspositie promovendi

Eerder in dit rapport is een aantal ontwikkelingen benoemd die aanleiding geven het Nederlandse promotiestelsel kritisch te bekijken. Van die ontwikkelingen zijn met name de introductie van het bachelor-master systeem en internationale praktijken van promoveren redenen om ook de rechtspositie van de promovendus te bezien.

Het is van belang voor de kennissamenleving dat belangstellenden vanuit verschillende situaties een op hun wensen toegesneden promotietraject kunnen volgen en dat wegen worden gevonden om te voldoen aan de vraag naar meer gepromoveerden. Essentieel vindt de werkgroep daarom dat er variatie is in de rechtspositie van promovendi. Ten eerste zijn er de buitenpromovendi die zelf in hun levensonderhoud voorzien en uit persoonlijke interesse afspraken maken met de instelling over een promotie. Ten tweede bestaat de mogelijkheid van het aanstellen van promovendi als werknemer. In het systeem van Universitair Functieordenen is de positie van werknemer promovendus duidelijk beschreven en de werkgroep ziet geen aanleiding dit nu te veranderen. De derde mogelijkheid is de promovendus-student. In het buitenland is dit de dominante vorm, in Nederland komt het vooral voor in de vorm van buitenlandse PhD-studenten. Door de invoering van het bachelor-master model verwacht de werkgroep dat er meer belangstelling zal zijn voor deze laatste vorm. De werkgroep hecht er groot belang aan dat de mogelijkheid gehandhaafd blijft dat promovendi met een studentstatus kunnen promoveren.

Onder de studentstatus wordt verstaan dat de promovendus evenals de werknemer-promovendus een promotieopleiding volgt, maar in tegenstelling tot de werknemerspositie is er geen sprake van een gezags-, loons- of arbeidsrelatie. De student zal meer vrijheid kennen in de wijze waarop deze zijn opleiding en onderzoek inricht. Zo volgt uit het ontbreken van een gezagsrelatie dat de student-promovendus geen onderwijstaken verricht, er is geen aanwezigheidsvereiste en de verantwoordelijkheden zijn anders dan in een werkgever-werknemer relatie. De bekostiging van het student-traject geschiedt op basis van een beurs, die of extern of door de universiteit gefinancierd wordt. Een aantal universiteiten heeft in het verleden en recent hiermee goede ervaringen opgedaan. Hierbij is gebleken dat het zeker geen negatieve invloed heeft op het rendement van de promotie.

Er zijn op voorhand enkele wettelijke regels aan te wijzen, die in acht genomen moeten worden bij het hanteren van de studentstatus van de promovendus. Recente juridische uitspraken hebben het belang hiervan onderstreept. Deze zijn in te delen volgens de drie -wettelijk geformuleerde- elementen van een arbeidsverhouding.

- a. *Gezagsrelatie*. De werknemer-promovendus kent een duidelijke gezagsrelatie ten opzichte van de hoogleraar. De student-promovendus zal geen gezagsrelatie kennen ten opzichte van de hoogleraar, anders dan de eisen die worden gesteld aan het behalen van het doctoraat. De positie van de student is te vergelijken met die van een student in een masteropleiding: deze verricht onderzoek gerelateerd aan het universitair onderzoek, maar is binnen de doelstelling van de opleiding vrij in de keuze van het onderwerp, aanpak, tijdsindeling e.d.
- b. *Persoonlijk arbeid verrichten*. Daar waar de werknemer-promovendus arbeid verricht voor de universiteit, bijvoorbeeld onderzoeksprojecten en onderwijs verzorgen, verricht de student geen arbeid voor de universiteit. Indien daar wel sprake van zou zijn, dient de universiteit een aanvullende (deeltijd)arbeidsrelatie met de student aan te gaan. Hierbij kan een vergelijking worden getrokken met de in het initieel onderwijs gebruikelijke studentassistentenschappen, of een kleine aanstelling als onderzoeker, of docent (functieniveau 3 of 4). Het doen van onderzoek en het meewerken aan publicaties met het doel tot een proefschrift te komen, hoeft voor de promovendus-student niet als 'arbeid' gezien te worden. Voor de werkgroep is het duidelijk dat het hier een moeilijk te definiëren, maar wezenlijk onderscheid betreft.

- c. *Loon*. De student-promovendus ontvangt van universiteitswege geen loon, maar eventueel een beurs of een lening. Hierbij dient duidelijk geformuleerd te worden welke voorwaarden (bijvoorbeeld mate van voortgang opleiding, proefschrift) aan een eventuele beurs gesteld worden en welke tegenprestatie (bijvoorbeeld faciliteiten, begeleiding) wordt verlangd. Deze tegenprestatie mag niet zodanig zijn, dat er sprake is van een arbeidsverhouding.

Rekening houdend met bovenstaande aspecten is de werkgroep van mening dat de vormgeving van een studentstatus mogelijk is op een voor promovendi en universiteiten bevredigende en juridische houdbare wijze.

Referenties

Adviesraad voor Wetenschap en Technologie, *'Advies over Onderzoekscholen'*. Den Haag, AWT-advies No.15.: 1994.

Bartelse, J.A. *Concentrating the Minds: the institutionalisation of the graduate school innovation in Dutch and German Education*. Utrecht: Lemma, 1999.

Frijdal, A. en J.A. Bartelse. *The Future of Postgraduate Education*. Brussels: Commission of the European Union, 1999.

Hulshof, M.J.F., A.H.M. Verrijt en A. Kruijthoff, *'Promoveren en de Arbeidsmarkt: ervaringen van de 'lost generation'*. Beleidsgerichte studies Hoger Onderwijs en Wetenschappelijk onderzoek no.43. Den Haag: 1996.

Keijzer, B.S.C. en E. Gordijn. *'Resultaten arbeidsmarktenquête Jonge Wetenschappers'*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam: 2000.

Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, *'Rijzende sterren. Om de kwaliteit van de onderzoekersopleiding'*. Amsterdam: KNAW, 2000.

Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen, *'Erkenning Onderzoekscholen'*. Amsterdam: KNAW, 2002.

Landelijk AiO Overleg (LAIIO), *'Behoud Talent! Een rapportage over de verschillende aspecten die een rol spelen bij de begeleiding van promovendi'*. Utrecht: LAIOO, 2002.

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, *'Zicht op een Nieuw Onderzoeklandschap'*. Den Haag, MOCW, 1988.

National Science Foundation, *'Graduate Education Reform in Europe, Asia, and the Americas and International Mobility of Scientists and Engineers. Proceedings of an NSF Workshop'*. Washington: NSF, 2000.

Universiteit Groningen, *Discussienota Graduate Schools aan de RUG*. Groningen, RUG, 2004.

Universiteit Leiden. *Leidse Graduate Schools*. Leiden, Universiteit Leiden, 2004.

Universiteit Utrecht. *Ontwerp Utrecht Graduate School*. Utrecht, UU, 2004.

VSNU

vereniging van universiteiten
association of universities
THE NETHERLANDS

---

www.vsnu.nl

T 00 31 (0)30 236 38 88

